

УДК 378:81'27=111

М. Б. Нацюк

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЧИТАННЯ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОПОСЕРЕДКОВАНОГО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

© Нацюк М. Б., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-5887-8321>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18986>

У статті обґрунтовані теоретичні основи навчання майбутніх учителів читання творів художньої літератури як опосередкованого міжкультурного спілкування. Визначені поняття «міжкультурне спілкування», «взаєморозуміння», «взаєморозуміння у міжкультурному спілкуванні», «розуміння художнього твору». Пояснено труднощі опосередкованого міжкультурного спілкування, зокрема стереотипи та етноцентризм, проаналізовано можливі шляхи їх подолання. Встановлено, що для успішного здійснення опосередкованого міжкультурного спілкування, яким виступає читання автентичних художніх творів, необхідно формувати у майбутніх учителів англійської мови психологічну готовність до сприйняття іноземної культури, що проходить етапи розвитку: заперечення, захист, мінімізація, прийняття, адаптація, інтеграція. У статті охарактеризовано особливості кожного з названих етапів.

Ключові слова: міжкультурне спілкування, взаєморозуміння у міжкультурному спілкуванні, стереотипи, етноцентризм, емпатія.

Нацюк М. Теоретические основы обучения будущих учителей английского языка чтению произведений художественной литературы как опосредованного межкультурного общения.

В статье обоснованы теоретические основы обучения будущих учителей чтения произведений художественной литературы как опосредованного межкультурного общения. Определены понятия «межкультурное общение», «взаимопонимание», «взаимопонимание в межкультурном общении», «понимание художественного произведения». Объяснено трудности опосредованного межкультурного общения, в частности стереотипы и этноцентризм, проанализированы возможные пути их преодоления. Установлено, что для успешного осуществления опосредованного межкультурного общения, которым выступает чтения аутентичных художественных произведений, необходимо формировать у будущих учителей английского языка психологическую готовность к восприятию иноязычной культуры, которое проходит этапы развития: отрицание, защита, минимизация, принятие, адаптация, интеграция. В статье охарактеризованы особенности каждого из названных этапов.

Ключевые слова: *межкультурное общение, взаимопонимание в межкультурном общении, стереотипы, этноцентризм, эмпатия.*

Natsiuk M. Theoretical grounds for teaching future english language teachers reading as indirect intercultural communication.

The theoretical grounds for teaching future English language teachers reading as indirect intercultural communication have been established in the article. Such notions as “intercultural communication”, “mutual understanding”, “understanding in intercultural communication”, “understanding fiction” have been defined. The obstacles of intercultural communication such as stereotypes and ethnocentrism have been explained and the possible ways of dealing with them have been analyzed. It has been proved that in order to conduct successful intercultural communication reading fiction including it is significant to develop in future foreign English language teachers psychological readiness for foreign culture perception that passes the following stages: denial, defense, minimization, acceptance, adaptation, integration. The characteristic of the mentioned stages has been given.

Key words: *intercultural communication, understanding in intercultural communication, stereotypes, ethnocentrism, empathy.*

У контексті інтеграції освіти України у європейське та світове співтовариство зростає роль іноземної мови як засобу спілкування між представниками різних країн. Читання автентичних художніх творів виступає засобом ознайомлення з мовою та культурою країни, мова якої вивчається та надає можливість контакту з нею.

Вивченню питання навчання читання автентичних художніх творів майбутніх учителів англійської мови присвячені праці Т. О. Вдовіної, Л. П. Смелякової, Л. П. Рудакової. Роботи М. Беннетта, Г. В. Єлізарової, Е. М. Рогерса досліджують значення міжкультурного спілкування у сучасному світі, його труднощі та шляхи їх подолання, а у працях О. В. Бирюк, С. Г. Тер-Мінасової, О. В. Малькової, Є. Бурвітз-Мелзер, Дж. М. Валдес читання розглядається як опосередковане міжкультурне спілкування і наголошується його роль в усвідомленні культури країни, мова якої навчається. Проте необхідно конкретизувати важливість навчання майбутніх учителів англійської мови читання автентичних художніх творів як опосередкованого міжкультурного спілкування, окреслити можливі труднощі, причини їх виникнення та способи їх подолання.

Отже, *мета* статті – обґрунтувати теоретичні основи навчання майбутніх учителів англійської мови читання художніх творів як опосередкованого міжкультурного спілкування.

Вчені [3, с. 5; 5, с. 172] розглядають читання автентичного художнього твору як опосередковане міжкультурне спілкування, якому притаманні ті ж риси, конфлікти, бар'єри, що й безпосередньому міжкультурному спілкуванню. С. Г. Тер-Мінасова зазначає, що культурні непорозуміння в межах тексту можуть бути менш помітними і менш усвідомленими, що, проте, робить їх більш небезпечними. За словами дослідниці, «читання іноземної літератури – це як вторгнення в чужий монастир, де чужий світ спостерігається і оцінюється через призму своєї культури, що, відповідно, створює конфлікт культур» [5, с. 172].

Міжкультурне спілкування у найбільш загальних рисах можна визначити як обмін інформацією між людьми різних культур [8, с. 1]. Весь процес комунікації визначається як утворення спільного значення [6, с. 9], а досягнення взаєморозуміння між комунікантами з різних культур виступає метою міжкультурного спілкування [2, с. 123]. Взаєморозуміння на соціальному рівні забезпечується погодженістю і конвенціональністю соціально-рольових очікувань, типовими шаблонами міжособистісних взаємовідносин [4, с. 1]. Однак, взаєморозуміння у міжкультурному спілкуванні ускладнюється відсутністю саме цих типових шаблонів, де кожна ситуація характеризується непередбачуваністю через різні соціальні установки, моделі поведінки, очікування, цінності, переконання, сприйняття комунікантів – представників різних культур [2, с. 124; 4, с. 6]. Тому взаєморозуміння в межах міжкультурного спілкування визначається як можливість і здатність адресата мовлення адекватно розшифрувати отримане повідомлення, перекласти сприйняту думку в план власної свідомості без суттєвих втрат змісту закладеного відправником повідомлення [1, с. 153].

Розуміти текст, за твердженням З. І. Кличнікової, означає зробити його зміст своїм здобутком, пізнати думки, почуття, волю автора, зробити для себе висновки і діяти у відповідності з ними. Оскільки, розуміння пов'язане з творчою й емоційною активністю читача [3, с. 126]. Відповідно, процес розуміння автентичного художнього твору в межах вивчення іноземної мови

визначається як досягнення взаєморозуміння між автором, представником іншомовної культури, і читачем, який вивчає іноземну мову і культуру.

Процес розуміння іншомовного автентичного тексту включає, крім ознак міжкультурного спілкування, ще й труднощі у розпізнаванні лексичного й граматичного матеріалу, тобто декодування інформації. Розуміння тексту співвідноситься з мисленням, а мислення є переробкою інформації, яку отримує людина з навколишнього середовища, розуміння ж визначає повноту сприйнятої інформації [3, с. 126]. Значення повідомлення інтерпретується через процес, в якому зміст повідомлення поєднується з особистими відчуттями, попереднім досвідом, культурними цінностями [8, с. 128].

Щоб досягти взаєморозуміння в опосередкованому міжкультурному спілкуванні, слід визначити бар'єри, які можуть заважати сприйняттю іншомовної культури, і окреслити шляхи їх подолання. Більшість вчених [2; 6; 8] визнають неминучість непорозумінь при міжкультурному спілкуванні, що пов'язане з культурно обумовленим сприйняттям, різницею у культурних очікуваннях (фреймах), особливостями світогляду, цінностей, переконань.

Психологічними бар'єрами в опосередкованому міжкультурному спілкуванні є **стереотипи**, які вважаються спрощеними образами представників рідної й іншомовної культур, що є природнім явищем при зустрічі з незнайомим, оскільки дає відчуття передбачуваності і захисту [9, с. 170]. Стереотипна поведінка чи риса характеру можуть реально існувати в іншомовній культурі, але є перебільшеними, спрощеними, занадто узагальненими [2, с. 157]. Проблема у стереотипному сприйнятті полягає в тому, що людина не оцінює інформацію про іншомовну культуру критично, вона характеризує її за знайомими зразками, тобто за стереотипами, і схильна бачити їх докази і відкидати винятки [8, с. 227]. Стереотипне сприйняття особливо небезпечне у читанні художньої літератури, яка часто разом із публіцистичними текстами, вважається джерелом стереотипів [5, с. 139]. Замість того, щоб змінювати когнітивну схему, отримувати новий досвід і нове враження, яке допоможе формувати неупереджене і толерантне ставлення до культури країни, мова якої вивчається, читач зі стереотипним сприйняттям знаходитиме підтвердження своїм встановленим поглядам.

В аналізі творів художньої літератури можна знайти безліч спростувань існуючим стереотипам і досягти неупередженого сприйняття подій, героїв,

позиції автора. Для цього вважаємо за доцільне зробити існуючі стереотипи усвідомленими, показати їх спрощеність, знайти приклади у художньому творі, які зможуть спростувати раніше прийняту думку про іншомовну культуру.

Психологічним бар'єром, який блокує ефективне міжкультурне спілкування, визнається **етноцентризм**. Визначення цього явища детермінується в межах від «точки відліку всіх життєвих феноменів з власною культурою в центрі світу» [2, с. 127] і аж до «віри у вищість однієї групи над іншими» [8, с. 50]. Та попри негативний вплив на спілкування, етноцентризм визнається природнім явищем, спричиненим соціалізацією і мовою, оскільки саме мова несе певні ознаки етноцентризму [2, с. 128; 8, с. 50].

Сприймаючи етноцентризм як невідворотне явище у міжкультурному спілкуванні та у читанні автентичних творів зокрема, вважаємо за необхідне окреслити шляхи його подолання. Різні вчені бачать їх по-різному, та суть цих підходів подібна. Вона полягає у здатності навчитися бачити світ з площин, з позицій різних культур [6, с. 12; 8, с. 223]. Один із шляхів подолання етноцентризму – це формування культурного релятивізму, який передбачає розуміння всіх подій у культурному контексті, включаючи те, як цю подію оцінюють в іншій культурі [6, с. 12]; розуміння культури зсередини, оцінювання поведінки людей з точки зору їх власної культури; повага до відмінностей [8, с. 226].

М. Беннетт виділяє 6 стадій розвитку від етноцентризму до культурного релятивізму: заперечення, захист, мінімізація, прийняття, адаптація, інтеграція. Перші три стадії належать до етноцентричних, а три останніх – до релятивістичних [6, с. 29].

Отже, наявність психологічних бар'єрів визнається природнім явищем при сприйнятті іншомовної культури. Тим більш очевидною є необхідність цілеспрямовано працювати над їх подоланням у свідомості майбутніх учителів англійської мови. Це є першим кроком до зміни сприйняття іншомовної культури, що відображається у позитивному ставленні й розумінні. Результатом психологічних змін повинні бути усвідомлення культурної зумовленості сприйняття, розвиток толерантності.

Умовою успішного здійснення міжкультурного спілкування вважається формування **емпатії** [1, с. 120; 2, с. 186; 5, с. 207; 9, с. 354], причому дослідники наголошують на формуванні емпатії як і цілі, так і засобу сприйняття

іншомовної реальності. Емпатія полягає у здатності приймати роль іншого і уявляти світ таким, яким він його бачить, передбачаючи його мотиви, ставлення, відчуття, потреби [9, с. 354]. Емпатія, за словами М. Беннетта, базується на твердженні про відмінності між людьми і множинну реальність. Без цих фундаментальних положень емпатія неможлива, в самому корені цього явища лежить співучасть у житті інших – не уявляти себе на їх місці, а уявляти їх почуття і думки у конкретній ситуації [7, с. 192]. Розглядають такі компоненти цього явища: когнітивний, афективний і комунікативний [1, с. 120; 9, с. 389]. Когнітивний компонент емпатії забезпечує те, що людина може перейняти перспективу іншої людини, афективний – те, що може відчути емоції іншого, комунікативний – те, що може показати розуміння «іншості» [9, с. 389].

Дослідники вказують, що читаючи твори художньої літератури, читач повинен оцінювати події, персонажів, їх вчинки, мотиви з погляду норм і цінностей культури, представленої в художньому творі [3; 5]. Щоб здійснити це, необхідно мати сформовану емпатію як вміння вжитися в переживання і думки іншої людини з її системою цінностей [2, с. 193]. М. Беннетт пропонує 6 кроків для формування емпатії: 1) визнання наявності «іншості»; 2) усвідомлення власного «я»; 3) тимчасова відмова від власного «я»; 4) скерована увага; 5) здійснення емпатичного підходу; 6) відновлення власного «я» [7, с. 209-212].

З проаналізованих джерел [2; 6; 7] можна зробити висновок, що психологічне сприйняття іншомовної культури проходить певні стадії розвитку. Такі етапи сприйняття іншомовної культури розглядаються як стадії подолання етноцентризму [6, с. 26], або стадії формування емпатії [7, с. 209–212], або ставлення до іншомовної культури [2, с. 198].

На основі праць М. Беннетта [6, с. 26–29] та Г. В. Єлізарової [2, с. 200–205] визначено такі етапи розвитку психологічного сприйняття іншомовної культури: заперечення, захист, мінімізація, прийняття, адаптація, інтеграція. На етапі *заперечення* відкидаються існування культурних відмінностей, здійснюється протиставлення «своїх» і «чужих». На етапі *захисту* культурні відмінності стають помітними, але їм надається негативної оцінки, йде протиставлення: «свої» – хороші, «чужі» – погані. На етапі *мінімізації* культурні відмінності хоч і помічаються, але їх роль недооцінюється, сприйняття носить поверхневий характер. Етап *прийняття* характеризується

тим, що культурні відмінності упізнаються і досліджуються, приходять розуміння відсутності одного єдино правильного погляду і різного сприйняття дійсності представниками різних культур, але ще відсутнє цілковите погодження з відмінностями. Етап *адаптації* характеризується використанням системи координат іншомовної культури, розвитком вміння будувати відповідну поведінку, здатність до емпатії. На етапі *інтеграції* формується міжкультурне бачення на основі власної культури та вміння оцінювати події з різних культурних точок зору, де створюється перспектива третьої культури, яка інтегрує рідну й іншомовну.

Отже, для успішного здійснення опосередкованого міжкультурного спілкування, яким виступає читання автентичних художніх творів, необхідно формувати у майбутніх учителів англійської мови психологічну готовність до сприйняття іншомовної культури, що проходить етапи розвитку: заперечення, захист, мінімізація, прийняття, адаптація, інтеграція. Результатом її формування у студентів є становлення релятивістського погляду, толерантності й емпатії, що можливо зробити шляхом прийняття різних систем координат, подолання бар'єрів міжкультурного спілкування (етноцентризму та стереотипів), розвитку вмінь оцінювати події та явища з позиції рідної й іншомовної культур.

Література

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам : лингводидактика и методика : [учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. иностр. языков высш. пед. учеб. заведений] / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Изд. центр "Академия", 2004. – 336 с.
2. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Галина Васильевна Елизарова. – СПб. : Каро, 2005. – 352 с.
3. Клычникова З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке : пособие для учителя [2-е изд., испр.] / Зинаида Ивановна Клычникова. – М. : Просвещение, 1983. – 207 с.
4. Лузаков А. А. Психология взаимопонимания / А. А. Лузаков, С. А. Сухих // Язык, коммуникации и социальная среда. – Воронеж : ВГУ, 2004. – Вып. 3. – С. 4–26.

5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : СЛОВО/SLOVO, 2000. – 262 с.

6. Bennett M. J. Intercultural communication: A current perspective / Milton J. Bennett // Basic concepts of intercultural communication : Selected readings ; ed. by M. J. Bennett. – Intercultural Press, Inc., 1998. – P. 1–34.

7. Bennett M. J. Overcoming the Golden Rule : sympathy and empathy / Milton J. Bennett // Basic concepts of intercultural communication : Selected readings ; ed. by M. J. Bennett. – Yarmouth : Intercultural Press, Inc., 1998. – P. 191–214.

8. Rogers E. M. Intercultural communication / E. M. Rogers, T. M. Steinfatt. – Illinois : Waveland Press, Inc., 1998. – 292 p.

9. Samovar L. A. Communication between cultures / L. A. Samovar, R. E. Porter, E. R. McDaniel – [seventh edition]. – Wadsworth: Cengage Learning, 2010. – 411 p.